

О. І. Ткач,
д. політ. н., професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.17.108

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В НАТУРАЛІСТИЧНИХ І ДЕРЖАВОЦЕНТРИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЯХ

О. Tkach,
Doctor of Political Science, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN NATURALISTIC AND STATE-CENTRED POLITICAL THEORIES

В статті шляхом екскурсу в еволюцію науково-теоретичних уявлень про місцеве самоврядування в натуралістичних і державоцентричних політичних теоріях проаналізовано їх внесок в сучасне теоретичне осмислення даного феномену. Визначено основне теоретичне надбання "натуралістичного" підходу до розуміння місцевого самоврядування, яким є, втілений в сучасній політичній і правовій практиці постулат щодо того, що муніципалітети мають право приймати власні рішення в межах своїх територій щодо певних внутрішніх справ, не потребуючи благословення центральної влади. Це передбачає наявність у місцевих одиниць власної політичної влади та сфери повноважень. Розкрито особливості державоцентричної теоретичної традиції, якими є тези про невід'ємність місцевого самоврядування від концепту суверенної держави, яке не лише юридично, але й з точки зору легітимності не існує поза межами державної влади. Доведено, що в основі сучасного наукового розуміння місцевого самоврядування в Україні лежить концепція муніципального дуалізму, яка в умовах втілення реформи децентралізації розглядається автором як найбільш релевантний для реалій унітарної держави теоретичний підхід. В роботі робиться припущення, що сучасні науково-теоретичні уявлення про природу місцевого самоврядування у певному сенсі можна охарактеризувати як нормативні.

The article analyses the evolution of the understanding of the concept of local self-government in naturalistic and state-centred political theories and their impact on the modern theoretical understanding of this phenomenon.

The author identifies the main theoretical achievement of the "naturalistic" approach to understanding local self-government, which is the postulate implemented in modern political and legal practice that municipalities have the right to make their own decisions within their territories regarding certain local issues without the blessing of the central government. This means that local units have their own political power and sphere of authority.

The paper draws attention to the fact that most political theories are explicitly or implicitly state-centred. The article reveals the peculiarities of the state-centred theoretical tradition reflected in the statements of, in particular, the state theory, the conception of efficient services, and the conception of municipal dualism.

It is shown that, being a product of modern ideas about the nation-state of the second half - end of the XIX century, the State theory considered local self-government primarily as a means of exercising the functions of the State (in the modern sense — as a provider of administrative and other public services to the people) in a certain territory and, with a certain degree of independence, should maintain a link with the State power and administration system, representing at the local level through the mechanism of democracy the interests of the whole people, i.e., acting in fact as a representatives of the State. However, the article notes that this model cannot be considered adequate to modern realities, at least in Western-style democracies, regardless of the form of state structure (unitary, federal, etc.). Nevertheless, it has left an even greater legacy in political theory than the naturalistic one, having incorporated some of its key ideas into later state-centred conceptions of local self-government.

For example, this is the conception of efficient services. It considers local self-government primarily as a tool for solving local problems, implementing socio-economic strategies for the development of territories within the framework of national policy. A distinctive feature of this conception is the secondary role of democratic principles of local self-government compared to the requirements for the functional efficiency of its institutions.

It is proved that the modern scientific understanding of local self-government in Ukraine is based on the conception of municipal dualism, which in the context of implementation of the decentralisation reform is considered by the author as the most relevant theoretical approach to the realities of a unitary state. The paper assumes that modern scientific and theoretical concepts of the nature of local self-government can be described as normative in a certain sense.

Ключові слова: місцеве самоврядування, місцева влада, центральна влада, територіальна громада, децентралізація, політична теорія.

Key words: local self-government, local authorities, central government, local community, decentralisation, political theory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні науково-теоретичні уявлення про природу місцевого самоврядування, присутні в публічному дискурсі та правовій доктрині більшості демократичних держав світу, у тому числі України, здебільшого ґрунтуються на праві локальних спільнот (громад) приймати власні рішення в межах адміністративно відмежованих територій, не потребуючи окремого і спеціального дозволу державної влади. Місцеве самоврядування відповідно наділяється законом окремою правосуб'єктністю, що дозволяє йому функціонувати в багатьох сферах незалежно від центральної влади. Також йому притаманні певні політичні атрибути, наприклад, місцеві органи влади, які, зазвичай, обираються на всенародних виборах відповідно до принципу демократизму. Однак для того, щоб таке право було реальним, свободи від втручання державної влади недостатньо. Потрібні реальні можливості для здійснення місцевого самоврядування, наприклад, таких як права збирати податки та контролювати власні ресурси. Останнє, а саме з приводу того, який рівень політичної, економічної і фінансової автономії місцевих територіальних утворень є прийнятним для центрального уряду, на наш погляд, в історичній перспективі ставало і стає предметом жвавих дискусій у політичному, громадському та науковому середовищах.

Таким чином, феномен місцевого самоврядування був і є для політичної теорії цікавою політико-правовою конструкцією, що не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ І ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідженню та вивченню теоретичних аспектів та політико-правових засад місцевого самоврядування присвячені праці багатьох зарубіжних і українських учених, таких як: Т. Бондарук [1], А. Б'юкенен [6], Б. Грант [10], Р. Даль [7], М. Еванс, Д. Марш, Г. Стокер [9], Г. Ерлінгссон, Й. Одален [8], Н. Камінська [2], В. Кравченко, М. Пітцик [3], Ф. К'єллберг [12], У. Макензі [13], Ю. Панейко [4], Л. Пратчетт [14], Л. Свенціцький [17], Л. Шарп [15] та ін.

Однак, досить невеликою і периферійною сферою досліджень у політичній теорії залишається проблематика еволюції наукових уявлень про природу та витоки

місцевого самоврядування, їх систематизація за певними теоретичними течіями, основними з яких є натуралістичні і державоцентричні, а також дослідження їх впливу на сучасне теоретичне осмислення даного феномену.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — шляхом екскурсу в еволюцію розуміння концепту місцевого самоврядування у натуралістичних і державоцентричних політичних теоріях розкрити їх внесок в сучасне теоретичне осмислення даного феномену.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історично, першою виникла концепція природних прав місцевих громад, що базується на аристотелівській (т.з. "натуралістичній") теорії держави. З точки зору останньої будь-яке пояснення політичної реальності ґрунтується на першому, природному людському досвіді, що бере свій початок від сім'ї як інституту, котрий передусє будь-яким іншим спільнотам, які об'єднуються в більший організм, утворюючи "державу" [17, р. 536].

Ключова ідея концепції природних прав полягає в тому, що громади як самоврядні місцеві спільноти людей, які компактно проживають на одній території, мають такі ж самі природні права, наприклад, правом на життя, як і індивіди, які її утворюють. Тому громада має природні, невід'ємні права самостійно вирішувати місцеві справи. Ще одним вагомим аргументом на користь цього називалося її прихильниками те, що громада історично виникла раніше, ніж держава, а тому право на самоврядування є іманентною рисою місцевих спільнот. Відповідно, оскільки громади начебто не створювались державою, права на місцеву автономію не мають визначатися державою, а, отже, і не можуть бути вилучені нею [3].

Як бачимо, самі основи цієї концепції базувалися передусім на протиставленні громади та її "природних" прав, які по суті розглядалися як "продовження" ліберального ідеалу індивідуальної свободи громадянина, домінуючій тоді "гоббсівській" концепції державі з її надто потужною центральною владою. Невипадково, що саме на цьому протиставленні, як слушно підкреслюють чимало сучасних дослідників, місцеве самоврядування у ранній ліберальній політичній думці розглядалося саме як "свобода" територіальних та/або субнаціональних груп управляти собою (див., наприклад [14, р. 365] або ж як "свобода" від втручання центральної влади [12, р. 42]).

Наприклад, англійський мислитель Дж. Сміт (1851 р.) стверджував, що якщо кожна людина має право керувати власними справами, то це стосується також груп і справ, які стосуються їх і тільки їх як окремих груп. Відповідно незалежне місцеве самоврядування, на його думку, розглядалося як важливий спосіб забезпечення індивідуальної свободи від свавільного державного контролю [8].

Ще однією з ранніх концепцій місцевого самоврядування, побудованій на тих же засадах стала, наприклад, громадівська теорія, ідеологами якої вважаються німецькі науковці XIX ст. О. фон Гірке та В. Шеффнер. В положеннях цієї теорії також присутнє відчуття протиставлення місцевої територіальної спільноти — державі, а інтересів громади — політичним. Згідно цієї теорії громада, не повинна підпорядковуватися центральній владі у вирішенні питань місцевого значення, а обрані нею органи самоврядування мають право діяти за принципом: "дозволено все, що не заборонено законом". Основним завданням держави є забезпечення недоторканості прав громади на власні компетенції [2, с. 24].

У натуралістичних концепціях місцевого самоврядування знайшлося чимало опонентів, що критикували її з позицій різних дисциплінарних підходів. Починаючи з друг. пол. XIX ст. вона зазнала щільної критики від прихильників державоцентричних теорій, якій закидалася слабкість доказової бази і щодо історичної первинності громад, і стосовно обґрунтування самого права на місцеве самоврядування як такого, що і юридично, і з точки зору легітимності не залежить від існування державної (центральної) влади (див. докладніше, наприклад [4, с. 80—110]).

Серед сучасних науковців натуралістичним концепціям закидається виражений у них надмірний акцент на політичній автономії громади та похідного від неї права на самовизначення несе ризики, як для суверенітету держави, так і демократії. Відомий американський теоретик демократії Р. Даль, зокрема, зазначає, що необмежене права на самовизначення місцевих спільнот унеможлиблює саме існування держави та будь-якого інституту примусового характеру. Він стверджує, що подібні необмежені права дозволяють будь-якій групі відокремитися від більшої спільноти, тієї ж держави, якщо перша вирішить не підкорятися рішенням уряду, які суперечать її інтересам [7, pp. 196—197].

Британський науковець А. Б'юкенен [6, р. 21] висуває схожу аргументацію, але розглядаючи цю проблему як загрозу демократії. Він стверджує, що коли якась територія відмежована меншина розуміє, що її волевиявлення не буде реалізоване у повній мірі, вона може використовувати право на самовизначення в якості важеля тиску у політичних переговорах і навіть погрожувати виходом зі складу більшої спільноти. На практиці, пише автор, якщо подібна загроза сприймається урядом як реалістична, тобто має потенціал спричинити для нього високі витрати (у політичному сенсі), то право на самовизначення може перетворитися на інструмент вето відповідної меншини проти рішень більшості, що в кінцевому рахунку підриває підвалини добре функціонуючої демократії.

Не зважаючи на щільну критику, деякі фундаментальні ідеї концепції природних прав місцевих громад не є такими, що втратили свою актуальність. До звертаються сучасні вчені і в контексті критики засилля державоцентричних теорій політичної влади, що ставлять

під сумнів політичну суб'єктність місцевому самоврядуванню (див., зокрема: [17]), і за-для актуалізації проблеми формування нормативної теорії місцевого самоврядування (див., наприклад, дослідження [8]), що акцентують увагу на етичному обґрунтуванні інституту місцевого самоврядування як ціннісної категорії, який здатний максимально забезпечувати індивідуальну автономію громадян як "природного" права.

Сьогодні окремі дослідники, небезпідставно стверджують, що більшість політичних теорій явно чи неявно є державоцентричними, тобто позиціонують державу як особливу, унікальну форму політичної організації, що має монополію на остаточні рішення і насильство [17, р. 536]. Історично вони походять із уявленнями англійського філософа XVII ст. Т. Гоббса про державу, згідно з якими остання бере свій початок із великої неорганізованої групи людей, що живе в природному стані або анархії, і, яка лише завдяки волі суверена може перетворитися на державу [11].

Квінтесенцією державоцентричного підходу до місцевого самоврядування можна вважати т.з. "державницьку теорію", засади якої були сформовані німецькими вченими Л. Штейном та Р. Гнейстом у другій пол. XIX ст. Згідно цієї теорії, місцеве самоврядування розглядається як вторинний по відношенню до держави інститут, легітимність якого витікає із волі держави (центральної державної влади). Місцеве самоврядування не може функціонувати поза контексту існування державного організму та мусить підкоряється його правилам. Принциповим її моментом є повне заперечення будь-якої широкої автономії місцевого самоврядування, хоча представники цієї теорії вже ж визнавали доцільність певної правової та організаційної самостійності останнього від державної влади, з огляду на представницький спосіб формування його органів, але в якості засобу для забезпечення більш ефективного виконання державних функцій на локальному рівні шляхом делегування частину відповідних функцій і повноважень територіальним громадам.

Ідеологи державницької теорії також вважали, що таке розуміння природи місцевого самоврядування органічно поєднується з механізмом народовладдя, де джерелом будь-якої влади в державі є народ, але в жодному разі не окрема його частина — якась територіальна чи субнаціональна спільнота. Це вважалося аргументом того, що обсяг повноважень місцевого самоврядування має визначати саме загальнонаціональним законодавством, що є юридичним відображенням державної волі як волі всього народу [1].

Таким чином, будучи продуктом модерних уявлень про національну державу другої пол. — кінця XIX ст., державницька теорія розглядала місцеве самоврядування передусім як засіб здійснення функцій держави (у сучасному розумінні — це бути постачальником адміністративних та інших публічних послуг населенню) на певній території і, яке при певній ступені самостійності має зберігати зв'язок із системою державної влади та управління, представляючи на локальному рівні через механізм народовладдя інтереси так би мовити усього народу, тобто виступаючи фактично виконавцями рішень центрального уряду.

Державницьку теорію не можна вважати адекватною сучасним реаліям, принаймні в демократіях західного типу, не залежно від форми державного устрою (унітарної,

федеративної та ін.), але тим не менш вона залишила навіть більший слід в політичній теорії, ніж натуралістична, закарбувавши окремі її ключові ідеї у більш пізніх державоцентричних концепціях місцевого самоврядування.

Так, теорія ефективних послуг, що набула особливого поширення у післявоєнні роки (після Другої світової війни) у західних країнах, розглядає місцеве самоврядування як надавача ефективних послуг, які мають місцеву специфіку. Ця роль, що полягає в обслуговуванні місцевого населення, у тому числі, і через розвиток місцевої транспортної, комунальної і соціальної інфраструктури та підтримання правопорядку, глибоко регламентується центральним урядом, який встановлює відповідні показники результативності такої діяльності.

Основний аргумент теорії, як підкреслюють її провідні апологети — В. Маккензі та Л. Шарп [13, рр. 68—88; 15], — ґрунтується на тому, що місцева влада за своєю природою є найближчою до людей. Посадові особи місцевих рад зазвичай є корінними мешканцями відповідних територій, а тому вони краще знаються на потребах громади і можуть надавати ефективні послуги для забезпечення добробуту її членів. Відповідно така діяльність має займати основну частину повноважень, ресурсів, і часу органів місцевого самоврядування.

Концепція ефективних послуг, як бачимо, вбачає в місцевому самоврядуванні насамперед засіб для вирішення місцевих проблем, реалізації соціально-економічних стратегій розвитку територій у рамках реалізації загальнонаціональної політики. Прикметною особливістю цієї концепції є другорядність демократичних принципів місцевого самоврядування порівняно з вимогами до функціональної ефективності його інституцій.

Ідеї розглянутої концепції міцно закріпилися у деяких сучасних підходах до організації місцевого управління, наприклад, таких як локалізм, котрий, щоправда, більшою мірою притаманний державам з правовими моделями Вестмінстерського типу¹.

Наприклад, найбільш ёмко концепція ефективних послуг притаманна стратегії менеджеристського локалізму (за типологією відомих британських вчених М. Еванса, Д. Марша, Д. Стокера (див.: [9])). Останній, за визначенням вчених, передбачає умовну передачу делегованих функцій щодо місцевої політики із центру на локальний рівень (певну територію) на основі досягнення узгоджених цілей. Усі рішення щодо курсу на напрямку такої політики приймаються урядом, але політичні параметри та функції реалізації політики передаються на місця в межах суворої нормативно-правової бази. Критерієм успішної політики вважається відповідність встановленим на центральному рівні показникам ефективності [10, р. 155]. Як справедливо зауважують деякі критики локалізму як теоретичної державно-управлінської концепції, при менеджеристському локалізмі, який є по суті методом державної регіональної політики, роль місцевого самоврядування як такого дещо губиться на тлі досягнення заздалегідь визначених із центру показників ефективності [10, р. 157].

В Україні науковим підходам до розуміння місцевого самоврядування також більшою мірою притаманна орієнтація на державоцентричну теоретичну традицію. Це добре видно із нормативного визначення досліджуваного поняття, що розглядає його як "гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади... самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України" [5]. Тобто місцеве самоврядування хоча і претендує на отримання влади знизу вгору, але правила його функціонування, організаційні та правові рамки визначаються державою. Власне на цьому ґрунтується концепція муніципального дуалізму, притаманному Україні, коли органи місцевого самоврядування користуються самостійністю у вирішенні місцевих справ, їм також делегуються й певні державні функції (наприклад, надання частини освітніх, медичних і соціальних послуг жителям територіальних громад), але в політичному сенсі вони повністю підпорядковуються правовим нормам центральної влади.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, аналіз еволюції наукового розуміння явища місцевого самоврядування у натуралістичних і державоцентричних політичних теоріях дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, головним теоретичним надбанням "натуралістичного" підходу до розуміння місцевого самоврядування, на нашу думку, є втілений в сучасній політичній правовій практиці постулат щодо того, що муніципалітети мають право приймати власні рішення в межах своїх територій щодо певних внутрішніх справ, не потребуючи благословення центральної влади. Це передбачає наявність у місцевих одиниць власної політичної влади та сфери повноважень.

По-друге, особливістю державоцентричної теоретичної традиції, втіленою у положеннях, зокрема, державницької теорії, концепції ефективних послуг, а також концепції муніципального дуалізму, є теза про невід'ємність місцевого самоврядування від концепту суверенної держави, яке не лише юридично, але й з точки зору легітимності не існує поза межами державної влади.

По-третє, в основі сучасного наукового розуміння місцевого самоврядування в Україні лежить концепція муніципального дуалізму, що в умовах втілення реформи децентралізації є найбільш релевантним для реалій унітарної держави теоретичним підходом.

На основі вище викладеного можна припустити, що сучасні науково-теоретичні уявлення про природу місцевого самоврядування у певному сенсі можна охарактеризувати як нормативні, позаяк вони характеризуються помітним акцентом на розробці принципів, засад та правил, що регулюють організацію та функціонування місцевого самоврядування, а також відносини між центральною та місцевою

¹ Локалізм як концепція політики децентралізації у Великобританії першої декади ХХІ ст. у загальному розумінні означає такий підхід до управління місцевими громадами, що базується на принципах демократії, субсидіарності і децентралізації, й, який концептуалізує місцеве самоврядування, як такий тип управління конкретними територіями (місцевостями), що вирізняється доступністю, оперативністю та політичною підзвітністю органів місцевої влади, а також їх свободою в діях щодо місцевого розвитку як складової частини загальнонаціонального розвитку [16, р. 13].

владою в цілях забезпечення ефективного і демократичного управління на місцевому рівні та забезпечення сталого розвитку територій. Поряд із цим, як такої загальної нормативної теорії місцевого самоврядування не існує, а наукові розробки у цьому напрямі все ще залишаються досить невеликою і периферійною сферою досліджень у політичних науках. Це вказує на необхідність подальшого вивчення нормативних основ місцевого самоврядування.

Література:

1. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні / НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. К., 2009. 608 с.
2. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз. К.: КНТ, 2010 232 с.
3. Кравченко В. В., Пітчик М. В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права): навч. посіб. К.: Арарат-Центр, 2001. 252 с.
4. Панейко Ю. Л. Теоретичні основи самоврядування. Львів.: Літопис, 2002. 196 с.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr/conv#n84> (дата звернення: 11.05.2023).
6. Buchanan A. Democracy and Secession. National Self-Determination and Secession / M. Moore (ed.). Oxford: Oxford University Press, 1998. pp. 14—33.
7. Dahl R. A. Democracy and its Critics. New Haven and London: Yale University Press, 1989. viii, 397 p.
8. Erlingsson G., Odalen J. A Normative Theory of Local Government: Connecting Individual Autonomy and Local Self-Determination with Democracy. Lex Localis. 2017. Vol. 15 (2) pp. 325—338. URL: https://www.researchgate.net/publication/316451953_A_Normative_Theory_of_Local_Government_Connecting_Individual_Autonomy_and_Local_Self-Determination_with_Democracy (accessed 11 June 2023).
9. Evans M., Marsh D., Stoker G. Understanding localism. Policy Studies. 2013. Vol. 34 (4). pp. 401—407.
10. Grant B., Drew J. Local Government in Australia. History, Theory and Public Policy. Singapore: Springer Singapore, 2017. XXVI, 445 p.
11. Hobbes T. Leviathan. Oxford: Oxford University Press, 2008. 576 p.
12. Kjellberg F. The Changing Values of Local Government. Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1995. Vol. 540. pp. 40—50.
13. Mackenzie W. J. M. Explorations in Government. London: Palgrave Macmillan, 1975. XXXVI, 350 p.
14. Pratchett L. Local Autonomy, Local Democracy and the "New Localism". Political Studies. 2004. Vol. 52 (2). pp. 358—375.
15. Sharpe L. P. Theories and Values of Local Government. Political Science Studies. 1970. Vol. 18. pp. 153—174.
16. Roberts F. O. Nyemutu. Theories of Local Government and the Nigerian Experience. Ibadan: Nigerian Institute of Social and Economic Research, c1997. 85 p.
17. Swiecicki L. Local Self-Government as a Problem of Political Theory. Polish Political Science Yearbook. 2019. Vol. 48 (4). pp. 531—542, p. 536. DOI: 10.15804/ppsy2019401 (accessed 11 June 2023).

References:

1. Bondaruk, T. H. (2009), *Mistseve samovriaduvannia ta joho finansove zabezpechennia v Ukraini* [Local self-government and its financial support in Ukraine], NAN Ukrainy. In-t ekon. ta prohnouzuv, Kyiv, Ukraine.
2. Kamins'ka, N. V. (2010), *Mistseve samovriaduvannia: teoretyko-istorychnyj i porivnial'no-pravovyj analiz* [Local self-government: theoretical-historical and comparative-legal analysis], KNT, Kyiv, Ukraine.
3. Kravchenko, V. V. and Pittsyk, M. V. (2001), *Konstytutsijni zasady mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini (osnovy munitsypal'noho prava)* [Constitutional principles of local self-government in Ukraine (fundamentals of municipal law)], Ararat-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
4. Panejko, Yu. L. (2002), *Teoretychni osnovy samovriaduvannia* [Theoretical foundations of self-government], Litopys, L'viv, Ukraine.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), *The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/280/97-%D0%B2%D1%80/#Text> (Accessed 11.05.2023).
6. Buchanan, A. (1998), *Democracy and Secession. National Self-Determination and Secession*, Oxford University Press, Oxford, UK, pp. 14—33.
7. Dahl, R. A. (1989), *Democracy and its Critics*, Yale University Press, New Haven and London. UK.
8. Erlingsson, G. and Odalen, J. (2017), "A Normative Theory of Local Government: Connecting Individual Autonomy and Local Self-Determination with Democracy", *Lex Localis*, Vol. 15(2), pp. 325-338, available at: https://www.researchgate.net/publication/316451953_A_Normative_Theory_of_Local_Government_Connecting_Individual_Autonomy_and_Local_Self-Determination_with_Democracy (accessed 11 June 2023).
9. Evans, M., Marsh, D. and Stoker, G. (2013), "Understanding localism", *Policy Studies*, Vol. 34 (4), pp. 401—407.
10. Grant, B. and Drew, J. (2017), *Local Government in Australia. History, Theory and Public Policy*, Springer Singapore, Singapore, XXVI.
11. Hobbes, T. (2008), *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford, UK.
12. Kjellberg, F. (1995), "The Changing Values of Local Government", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 540, pp. 40—50.
13. Mackenzie, W. J. M. (1975), *Explorations in Government*, Palgrave Macmillan, London, UK, XXXVI.
14. Pratchett, L. (2004), "Local Autonomy, Local Democracy and the "New Localism Political Studies", *Political Studies*, Vol. 52 (2), pp. 358—375.
15. Sharpe, L. P. (1970), "Theories and Values of Local Government", *Political Science Studies*, Vol. 18, pp. 153—174.
16. Nyemutu, R. F. O. (1997), *Theories of Local Government and the Nigerian Experience*, Nigerian Institute of Social and Economic Research, Ibadan, Nigeria.
17. Swiecicki, L. (2019), "Local Self-Government as a Problem of Political Theory", *Polish Political Science Yearbook*, Vol. 48 (4), pp. 531—542, r. 536. DOI: 10.15804/ppsy2019401.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2023 р.